

УДК 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-51-55

Вячеслав КОВАЛЕНКО©

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Автором проаналізовано основні засади організаційно-правового змісту, щодо забезпечення реалізації права на судовий захист в умовах дії правового режиму воєнного стану. Досліджено позиції вітчизняних дослідників і учених із відповідного питання, а також думки практиків і нормативно-правове підґрунтя забезпечення доступу до правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Охарактеризовано поняття права на судовий захист, надано характеристику його змісту та сутності, що безпосередньо впливає на здійснення правосуддя, та дотримання норм Конституції України в контексті прав і свобод людини і громадянина. Надано короткий перелік ознак, що безпосередньо притаманні відповідному інституту в Україні. Наведено основні елементи та складові в забезпеченні функціонування судової гілки влади в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: право на захист, воєнний стан, засади функціонування, сутність, зміст.

Постановка проблеми. Захист прав і свобод людини і громадянина в Україні та необхідність забезпечення стабільного функціонування всіх гілок влади є одним із найбільш пріоритетних завдань, що стоїть перед правниками та військово-політичним керівництвом країни. В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні в найбільшій загрозі перебувають права і свободи людини і громадянина, що крізь призму євроінтеграційних намагань України та цивілізованих європейських цінностей мають бути захищені в повному обсязі.

Водночас, крім низки правоохоронних інституцій, до компетенції саме судової гілки влади віднесено забезпечення здійснення правосуддя та надання судового захисту всім без винятку особам і громадянам, що автоматично, в умовах високих ризиків актуалізує питання необхідності наукового опрацювання організаційно-правових засад забезпечення реалізації права на судовий захист в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Особливість та основну актуальність дослідження відповідної тематики становить дія правового режиму воєнного стану, що внесла суттєві корективи функціонування судової гілки влади та можливості громадян звернутись до суду, у тому числі в контексті реалізації права на судовий захист як з юридичного погляду (через низку прогалин у законодавстві), так і з організаційного – зважаючи на тимчасову неможливість здійснення правосуддя на певних (тимчасово окупованих) частинах адміністративно-територіальних одиниць на території України.

Саме тому опрацювання організаційно-правових засад забезпечення реалізації права на судовий захист в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, на нашу думку, є досить своєчасним у контексті подальшого забезпечення діяльності судової гілки влади.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання організаційного забезпечення судової гілки влади та інституту реалізації права на судовий захист попередньо досліджували у своїх працях такі вчені, як: І. Дашутін, В. Дрозд, І. Жаровська, В. Костюк, І. Мокрицька, В. Попелюшко, О. Шило та ін.

Водночас повномасштабне вторгнення російської федерації на територію

Україні, порушення прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях, а також фрагментарна неможливість здійснення правосуддя на відповідних територіях є факторами, що спричиняють наукову актуальність окресленої проблематики.

Метою статті є комплексний аналіз організаційно-правових засад забезпечення реалізації права на судовий захист в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Зі свого боку, поставлена мета зумовила необхідність вирішення низки дослідницьких завдань, а саме: 1. Охарактеризувати поняття та зміст права на судовий захист, установити його взаємозв'язок у контексті забезпечення функціонування системи правосуддя в Україні. 2. Дослідити вплив і сутність дії правового режиму воєнного стану в Україні на доступ до права на судовий захист і діяльність окремих судів. 3. На підставі наявного матеріалу, охарактеризувати проблемні питання та запропонувати ймовірні шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність дослідження забезпечення функціонування та можливості реалізації права на судовий захист в Україні зумовлено критично високим рівнем порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні внаслідок вторгнення російської федерації на суверенну територію України.

Дослідники зазначають, що право на судовий захист є одним із фундаментальних прав людини в умовах соціальної та правової держави. Як відомо, суд є найбільш універсальним юрисдикційним органом, уповноваженим здійснювати захист прав та свобод [1, с. 349–350], саме тому нормалізація його системи функціонування, а також належне наукове опрацювання проблем організаційно-правового змісту полягає в тому, що наукова спільнота зобов'язана вчасно реагувати на всі виклики й перестороги.

Водночас через те, що організаційно-правовими засадами функціонування в їх загальному розумінні є вихідні та юридично зафіксовані закономірності організації та впорядкування процесів забезпечення належної діяльності чи функціонування будь-чого [2], на нашу думку, актуальним є питання забезпечення відповідного напрямку з наукового погляду та крізь призму удосконалення юридично зафіксованих закономірностей організації та впорядкування відповідних процесів.

Право на судовий захист багатьма дослідниками та в словникових джерелах характеризується як спосіб захисту прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних правовідносин. При цьому дослідники зауважують, що здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, суд забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина [3, с. 29], що на нашу думку, в умовах активної фази бойових дій, що розпочались зі вторгнення російських військ на територію України, є надзвичайно актуальним, оскільки низка судів у окремих адміністративно-територіальних одиницях України припинили своє функціонування.

Водночас право на захист у суді дуже тісно пов'язане з діяльністю суду загалом, а також забезпеченням безперервності роботи судової гілки влади, тож стосовно цього І. Дашутін наголошує, що право на судовий захист – це передбачена законодавством можливість фізичних та юридичних осіб захищати свої права в судах загальної і конституційної юрисдикції. Це право треба розглядати двояко: з одного боку, як одне з конституційних прав людини в державі нарівні з іншими політичними, економічними, соціальними й культурними правами, а з іншого – як право, що закріплює спеціальний механізм захисту всіх без винятку вищезазначених прав [4, с. 12]. Отже, визначається, що відповідне право передбачає захист інших прав, і є за своїм змістом універсальною гарантією.

Водночас справедливо буде наголосити, що право на судовий захист, як міжнародно-правова категорія, забезпечується серед інших і Загальною декларацією прав людини, де зазначається, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [5]. Це актуалізує необхідність організаційно-правового забезпечення судової влади, основним завданням якої і є забезпечення доступу до правосуддя, що нерозривне пов'язане з діяльністю відповідної гілки влади та в контексті реалізації гарантованого Конституцією України права на судовий захист.

Щодо цього І. Жаровська стверджує, що доступ до правосуддя як складова доступності права охоплює досить широкий спектр заходів та засобів, які забезпечують можливість особі або іншому суб'єкту безперешкодно звернутись до органів правосуддя

та отримати захист свого права [6, с.11], що в контексті предмета нашого дослідження фрагментарно охоплюється в контексті поняття організаційно-правового забезпечення, оскільки судова гілка влади зобов'язана діяти виключно в межах і у спосіб, передбачені законодавством України, відповідно їй належна організація реалізації зазначеного кола правовідносин може бути здійснена виключно в межах правового поля.

В. Попелюшко зазначає, що доступність до правосуддя є не тільки вихідною характеристикою та правом громадянина й людини, а й є інституційним принципом діяльності відповідної гілки влади, яка внаслідок власних можливостей і визначеного правового підґрунтя зобов'язана від імені України вирішувати певні правові делікти [7, с. 13], що, на нашу думку, й висвітлює зміст і сутність проблеми організаційно-правового забезпечення діяльності судової системи.

І. Мокрицька зазначає, що доступність правосуддя є невід'ємним атрибутом правової держави. У цьому розумінні чітке і недвозначне законодавче врегулювання суспільних відносин, що пов'язані з правами особи, є необхідною передумовою додержання відповідних прав, а в разі їх порушення – запорукою санкціонованого та регламентованого державою захисту [8]. Ми підтримуємо висловлену позицію, та доповнюючи її, наголошуємо, що виключно через доступність до правосуддя та можливість вирішення юридичних проблем у справедливому суді можна побудувати демократичну та правову державу.

О. Шило попередньо звертала увагу на тому, що особливе місце у розвитку держави посідає суд як єдиний орган державної влади, основним призначенням якого є здійснення правосуддя. Проте погляд на правосуддя виключно як на вирішення судом справи по суті в сучасних умовах вже не може бути визнаний таким, що відповідає ролі суду в демократичній державі [9, с. 203–206], що в контексті організаційно-правового забезпечення реалізації права на судовий захист, яке безпосередньо пов'язане з доступом до правосуддя є надзвичайно важливим.

На нашу думку, треба наголосити, що в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні Верховною Радою України було внесено низку системних і ефективних змін до українського законодавства, що уможливили здійснення правосуддя в умовах бойових дій і повномасштабного вторгнення росії.

Дослідники також зазначають, що судовий контроль, який має зовнішньо інституційний характер, є найбільш незалежним і ефективним, а враховуючи повноваження судової гілки влади, що здебільшого визначаються Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів», самостійність відповідної інституції аргументується її правовою природою та є гарантією дотримання прав і свобод людини і громадянина [10]. А оскільки здійснення судового контролю за діяльністю правоохоронних органів (у тому числі органів досудового розслідування) також належить до організаційно-правових засад забезпечення функціонування та можливості реалізації права на судовий захист в Україні, цей аспект також є важливим у контексті аналізу предмета дослідження.

Для врегулювання відповідної проблематики Законом України від 03 березня 2022 року № 2112-IX «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» було організаційно врегульовано питання здійснення правосуддя на тих територіях, що вважаються тимчасово окупованими. Крім того, зазначеним нормативно-правовим актом було введено до понятійно-категоріального апарату судової термінології (в частині організації роботи судової гілки влади) такі терміни, як «воєнний або надзвичайний стан», «військові дії», «бойові дії», що визначено як низку надзвичайних обставин, які тим чи іншим способом впливають на діяльність суду [11].

На нашу думку, цей нормативний акт суттєво врегулював окремі проблемні питання та забезпечив реальну можливість доступу до ефективного та законного правосуддя на всій території України. Зазначені обставини також формують підвалини забезпечення визнання будь-яких доказів допустимими, насамперед у кримінальному провадженні, оскільки зміст і сутність відповідного інституту, як зазначає В. Дрозд, полягає в необхідності дотримання законних прав і свобод людини і громадянина в судовому процесі [12].

Висновки. На підставі аналізу наукових позицій учених і дослідників, а також нормативно-правового підґрунтя функціонування інституту правового режиму воєнного стану в Україні та права на судовий захист обґрунтовано, що відповідне право в умовах

дії зазначеного правового режиму є перспективним у контексті забезпечення та найбільш пріоритетним. Зважаючи на всі об'єктивні обставини, держава зобов'язана докладати максимум зусиль до забезпечення його реалізації, оскільки як Конституція України, так й інші нормативно-правові акти наголошують, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а делегування відповідних повноважень не допускається. Перспектива подальших наукових пошуків у контексті забезпечення реалізації права на судовий захист полягає в необхідності опрацювання міжнародного досвіду забезпечення відповідного права в умовах воєнного стану та інших надзвичайних правових режимів.

Список використаних джерел

1. Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2012. 460 с.
2. Romanov M., Vasylynchuk V., Grytsyshen D., Melnyk O., Denysiuk D. Organizational and legal framework for the functioning of the National Police investigation units. *Amazonia Investiga*, 2021. 10(45). S. 120–130. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.13>
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5. П–С. 2003. 736 с.
4. Дашутін І. В. Правове регулювання судового захисту трудових прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2008. 20 с.
5. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948 р. *Голос України*. 2008. № 236.
6. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
7. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 38 с.
8. Мокрицька І. Я. Доступність правосуддя як шлях до забезпечення права на судовий захист у кримінальному процесі: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право*. 2015. № 1(11). URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15miynta.pdf>.
9. Шило О. Судовий захист як вид державного захисту прав і законних інтересів людини в правовій державі. *Вісник Академії правових наук України*. 2006 р. № 2 (45). Харків : Право, 2006. С. 203–213.
10. Романов М. Організаційно-правові засади судового контролю, прокурорського нагляду та взаємодії з громадськістю в діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України. *Право і суспільство*. 2021. № 5/2021. С. 224–231. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.30>
11. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03 березня 2022 року № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>
12. Дрозд В. Г., Бурлака В. В., Гаврилюк Л. В. Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень : монографія / Харків. нац. ун-т внутр. справ; Держ. наук.-досл. ін-т. Київ : 7БЦ, 2021. 420 с.

Надійшла до редакції 25.08.2022

References

1. Kostiuk, V. L. (2012) *Pravosubiektnist u трудовому pravi: problemy teorii ta praktyky* [Legal personality in labor law: problems of theory and practice] : monohrafiia. Kyiv : Vydavets Karpenko V. M., 460 p. [in Ukr.].
2. Romanov, M., Vasylynchuk, V., Grytsyshen, D., Melnyk, O., Denysiuk, D. (2021) *Organizational and legal framework for the functioning of the National Police investigation units. Amazonia Investiga*. No 10(45), pp. 120–130.
3. *Iurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia] : v 6 t. / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv : «Ukr. entsykl.», 1998. Vol. 5. P–S. 2003. 736 p. [in Ukr.].
4. Dashutin, I. V. (2008) *Pravove rehulivannia sudovoho zakhystu трудових prav hromadian* [Legal regulation of judicial protection of labor rights of citizens] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05. Kharkiv, 20 p. [in Ukr.].
5. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny* [Universal Declaration of Human Rights] : Deklaratsiia OON vid 10.12.1948 r. Holos Ukrainy. 2008. № 236. [in Ukr.].
6. Zharovska, I. M. (2006) *Dostupnist prava: teoretyko-pravovi problem* [Accessibility of law: theoretical and legal problems] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / Nats. yuryd. akad. im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 20 p. [in Ukr.].
7. Popeliushko, V. O. (2009) *Funktsiia zakhystu v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy: pravovi, teoretychni ta prykladni problem* [The function of protection in criminal justice of Ukraine:

legal, theoretical and applied problems] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09 / Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 38 p. [in Ukr.].

8. Mokrytska, I. Ya. (2015) Dostupnist pravosudiva yak shliakh do zabezpechennia prava na sudovyi zakhyst u kryminalnomu protsesi: naukovo-teoretychnyi aspekt [Access to justice as a way to ensure the right to judicial protection in criminal proceedings: a scientific and theoretical aspect]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia : Pravo. № 1(11). URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15miynta.pdf>. [in Ukr.].*

9. Shylo, O. (2006) Sudovyi zakhyst yak vyd derzhavnoho zakhystu prav i zakonnykh interesiv liudyny v pravovii derzhavi [Judicial protection as a type of state protection of the rights and legitimate interests of a person in a legal state]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. № 2 (45). Kharkiv : Pravo, pp. 203–213. [in Ukr.].*

10. Romanov, M. (2021) Orhanizatsiino-pravovi zasady sudovoho kontroliu, prokurorskoho nahliadu ta vzaiemodii z hromadskistiu v diialnosti pidrozdiliv diznannia Natsionalnoi politsii Ukrainy [Organizational and legal principles of judicial control, prosecutorial supervision and interaction with the public in the activities of the investigation units of the National Police of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo. № 5/2021, pp. 224–231. [in Ukr.].*

11. Pro vnesennia zminy do chastyny somoi statti 147 Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» shchodo vyznachennia terytorialnoi pidsudnosti sudovykh sprav [On amending the seventh part of Article 147 of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» regarding the determination of territorial jurisdiction of court cases] : Zakon Ukrainy vid 03 bereznia 2022 roku № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> [in Ukr.].

12. Drozd, V. H., Burlaka, V. V., Havryliuk, L. V. (2021) Vyznannia dokaziv nedopustymymy v kryminalnomu provadzhenni: analiz slidchoi praktyky kriz pryzmu sudovykh rishen [Recognizing evidence as inadmissible in criminal proceedings: analysis of investigative practice through the lens of court decisions] : monohrafiia / Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Derzh. nauk.-dosl. in-t. Kyiv : 7BTs., 420 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Viacheslav Kovalenko. Organizational and legal principles for ensuring the implementation of the right to judicial protection in the conditions of the martial law legal regime in Ukraine. The author analyzed the main principles of the organizational and legal content, regarding the implementation of the right to judicial protection under the conditions of the legal regime of martial law. The positions of domestic researchers and scientists on the relevant issue, as well as the opinions of practitioners and the normative and legal basis of ensuring access to justice in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine, were studied.

The concept of the right to judicial protection is characterized, its content and essence are characterized, which directly affects the administration of justice and compliance with the norms of the Constitution of Ukraine in the context of human and citizen rights and freedoms. A short list of features directly inherent to the relevant institute in Ukraine is given. The main elements and difficulties in ensuring the functioning of the judicial branch of government in Ukraine under the conditions of the legal regime of martial law are given.

It is additionally substantiated that ensuring the realization of the right to judicial protection during the operation of the legal regime of martial law in Ukraine is one of the most priority tasks in the conditions of systematic encroachment on the territorial integrity and rights and freedoms of citizens of Ukraine and persons who are in the territory of Ukraine on legal grounds. Information on attempts to legislatively settle the issue of the impossibility of administering justice in certain parts of administrative-territorial units and taking into account the dynamics of hostilities is summarized.

The role of the deputy and judicial bodies, as well as the level of their legal and legislative support for the processes of organizing the implementation of the right to judicial protection in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine, is singled out. It is noted that the prospect of further scientific research in the context of ensuring the realization of the right to judicial protection is the need to study the international experience of ensuring the relevant law in conditions of martial law and other emergency legal regimes.

Keywords: *the right to protection, martial law, principles of functioning, essence, content.*